

dividualizmusra berendezett lényegét, valósággal életelvét igyekeznek megsemmisíteni? Lehet-e kacérkodni a halállal? Szabad-e?

– Színt kell vallanod – mondja a filiszter –, ezek olyan idők, hogy fehérnek kell lenni vagy vörösnek.

Nem lehetek fehér. Nem lehetek vörös.

A polgárságomat megtagadni annyi, mint önmagamat megtagadni. A polgárság mellett kitartani annyi, mint a jövőt megtagadni. A polgár ama rémes dilemma előtt áll, hogy vagy önmagához, vagy pedig a korához lesz hűtelen.

(1927. 1.)

NYIRŐ JÓZSEF

Vasárnap

Napokig tombolt Wesselényi a dühtől, szégyentől, undortól, kimeríthetetlen boldogtalanságában. Folyt a jobbágyok vére, zuhogott a bot és sebzett a fegyver minden semmiség miatt. Élő embert nem bocsátott maga elé. Rájött a veszett órája. Marta önmagát, kínozza lihegve. Felszabadult minden gyilkos dühe. Talán öntudatánál sem volt. A kastély rémségektől remegett. Az emberek messzi elkerülték, az urak a kapuból visszafordultak, galamb sem mert a házra szállani és nem volt senki, ki be merje ablakán kiáltani:

– Vasárnap van!

Rétyi uram, a pap palástot, főveget tett, hóna alá csapta a vastag bibliát s komor léptekkel elindult a kastélyba. Öles, szikár, sasorrú ember volt, titokte, fekete képű, elszánt, mint egy hatszáz esztendőös holló, mely önmaga felett gondolkodik. A kapuban álló istrázsára rárvallt:

– Mi dolog ez? A Wesselényiek vasárnap töltött fegyverrel várják a papot? Elhord magad! – és kemény léptekkel áthalad az életben be az úrhoz.

Wesselényi zilált hajjal, tépelt öltözetben, komoran, teljes apátiában könyökölt a karján. A pap áll felette hangtalan s csak a szemek meredeznek. De a prédikátor erős, magvető fél karját kifeszíti, hatalmas mellét teleszívja haraggal:

– A templomba!

Wesselényi csak meghökken.

– Bolond ez a pap?

A hollóorrú ember ám nem retten meg, hanem megnyitja száját, csak úgy dől belőle a szigorú feddés.

– Te megátalkodott, konok, bűnös, elherdált életű, szerencsétlen ember! Te Isten rossz fia! Azt várod-e, hogy az Úr maga személyesen jöjjön? Meddig sínylődöl a test és szenvedély rabságában? Tönkre tetted tested-lelked, maholnap sem hazád, sem nemzeted. Szégyent hozol idvezült atyádra, anyádra, egész nációdra. Te...

Wesselényi felugrott, de azonnal lecsüggedt. Homloka elfeketedett, és rekedten, fáradtan pihegte önmagának:

– Nem tudom, mi van velem, mért nem tudom megölni. Olyan vagyok, mint a megszállott... Hagyj békén, te pap – és elkerekült bolond nézéssel motyogta ki tudja hányodszor: – A császár szeretője lett... Undorodom tőle, de nem tudom feledni.

A vénülő, ezüstderes pap megenyhült. Átölelte, támogatta.

– Ébredj, Miklós fiam! Hát már többet nem akarsz boldog ember lenni? Nem akarsz vigaszt?... Jön még ide csicsergő szépasszony, ki megvidámítja e házat. Húséges feleség, tiszta, szeplőtlen. Hiszen olyan sokan vannak. Csak te nem ismernélilyent?

A férfi elkápráz. – Cserei Heléna! – ejti ki enyhén a nevét.

És mintha furcsa zengés volna a palotában. Mi történt az éjszaka?

– Na jó – egyezik bele –, menjünk hát a templomba.

Még nem tért teljesen magához. Csak az utcán veszi észre, hogy a pap kezénél fogva vezet, mint bárány farka a csecsemőt. Csoda, hogy a vén bibliát nem az ő hóna alá nyomta – Mi is történt? – eszmélt.

Mégis furcsa, állapítja meg restelkedve. De jólesett a szigor, meleg volt a feddés, ez a halálmadár riasztás. Mégis bátor ember Rétyi uram. Nem afféle csontképző, német egyetemeken szárított lelkű, borhasú ember, hanem pap a javából. Nekem való, tetszik a pap, s már a régi hangon fordul hozzá.

– Milyen nap vagyon ma, Rétyi uram?

– Vasárnap, felel a pap.

Milyen furcsán mondotta ezt is. Vagy csak nekem furcsa?

A pap nem felel.

A réten gyermekleánykák virágból játékelmlőt, tesznek. Rongyosak, de szépek. Hajuk töve arany, a kedvük tudatlan, mellükben fehér szívecske dobog. A rozszant tornácokon elkésett férfiak borotválkoznak, s a figyelő kutya két hű szeme a tükrük. A rothadt zsuppos vityilló tövében üngös gyermekek melegszenek, mintha az eszterhéj cseppentette volna oda. A nap süt és csend van.

– Tehát vasárnap – ismétli Wesselényi.

Már húzódik is a templomba a nép. Egy része az úton, más része a mennybejáró ösvénykén. Nem cifra istenháza ez, hol a tömjénfüsttől a szentek tüsszentenek. Nincsen neki nappal-csókolózó magos tornya. Csak egyszerű kálvinista templom. Fekete gerincén töredezett már a csipkés viharos, s kerékagy-likon eresztett kötéllel csángatják két apró harangját; de szeret benne lakni az Isten. Nem az az Isten, ki elől a gazdagoké, hátul a szegényeké, hanem maga az Isten, ki még haragjában sem csapja be gyermekeit, mint a szél a templomajtót.

A pap székébe vezeti az urat, görnyedt, nyomorult emberek között. Rétyi uram maga a papi székbe ül és rázendít a lassú zsoltárra. Az is kínosan vánszorog versről versre, de szívből, igazán. Az arcok átszellemlenek, ég felé néznek és megjelenik életük első mosolya.

„Mindenedet megtartó örök Isten...” kezdi a pap.

Mindenki alázatosan meghajlik, csak Wesselényi veti fel indulatosan a fejét, hogy neki elég, de a pap összevonja nagy szemöldökét és azt mondja:

– Uram!

Nem tudja, neki mondotta-e, vagy az Istennek, de a pap vele fordul szembe.

– Idvezült úrasszonyunk, jószágos pátronánk, édesanyád halála óta im most köszönhetlek először ez helyről, hogy átadjam öröködet...

Az úr megrezzen. A jobbágyasszonyok felszepegnek, az üstökhajú férfiak zsiabdattan ülnek. Csak a pap bátor.

– Vedd át tehát öröködet!... Lásd, itt görnyednek előtted. Riadtan nézik félelmes urukat. Szegény, esett, jobbágyemberek, igahúzó, szenvedők, kik alatt még a föld is sír és szegényében saját árnyékába rejti arcát. Emberek ők, kiknek értelmük és szabad akaratuk nincs, csak testük vagyon. Az is megtörött és fáradt...

– Ha a madár elfárad, prédikálja rendületlen tovább –, az is falevélen pihenteti nyelvét. A föld és zengő levegő minden oktalan állatkája boldog... Csak nekik nem szabad megállani, bár csak a virágra nézni. Eső, vihar, tűz, víz, betegség nem számos s csak gyermekük és ebük vonít, ha kidülnek az élet jászla mellől. Szeresd őket, uram!

Merész, lázadó, túlságos beszéd. Harag fojtogatja Wesselényit, a szeme szikrázik, mintha ördögök tépnék szeme szőrét. A törött ablakon befúj a szél és megforgatja a pap előtt a hatalmas biblia avult leveleit. A fekete prédikátor elnéz a messzeségbe és tovább folytatja a vésztes magvetést.

– Pedig magyarok ők, kik verejtékükkel ragadnak e földhöz és csak Krisztus, a Szenvedő szereti annyira, hogy a kedvükért tán maga is jobbágy lett. Sok millió elrontott istenképe, koldus magyar, Kárpátok kutyái... A te örökséged. Szeresd őket, uram!

A látás könnyekbe törik, az agy tüzes, a fülekben az ige sír, de csak loppal merik befogadni nagy sorsuk szavát. A pap forró ajkkal repül tovább, mintha tüzes katedrán állana.

– Ébredj fel hát, urunk, és ismerj reánk, árva magyarokra! Lásd meg bajainkat, ne hagyj itt magunkra! Hiszen itt játszottál mint gyermek is közöttünk. Légy hát édesapánk, s mi szeretni fogunk. Ébredj fel jó urunk, Wesselényi Miklós!...

Sokáig néma csend maradt a beszéd után. Nincs ki énekelje a záró éneket s a pap is elhagyja. A nép félve lopakodik ki a szentegyházból.

Wesselényi Miklós leborult székére. Nem hallja az áment, hogy mindennek vége van, s már madarak szálltak a templom tetejére. Ül és gondolkodik.

– Igaza van a papnak.

Eszébe jut minden. A víg katonaélet, anyja temetése, méltatlan kedvese, a trón körül hasznat leső urak, szerelmek, szenvedélyek s végül a szegény, szenvedő országnépe, hazát fenyegető veszedelmek, amikkel ő nem mérkőzhetik, mert az ő élete is céltalan, üres, újabb veszedelem...

A pad megreccsen alatta. Körülnéz. A szüette fatrónus üres, a vénhedt templomi bútorok fölött pókháló csüng és rideg, fehér néma falak veszik körül.

– Nem érdemes. Nincs mit kezdeni – és ingerülten ő is elhagyja a templomot.

Az ajtóban újból papjába ütközik. Kedvetlenül, hidegen rázza le magáról:

– Gondolkodtam a beszédén, Rétyi uram. Sok igaza vagyon. A népen valóban kellene segíteni. Küldjön embereket, hogy a kastélyban adjanak ki élelmiszert a falu számára.

A pap keményen visszautasította: – Köszönjük. Nem kell!

– Nem kell? – lepődött meg az úr. – És mért nem kell?

– Mi becsülést, komoly munkát várunk, az ember jogainak megértését, ez földnek megmentését s szeretetet, nem ajándékot. Wesselényi elborult.

– Ember, én már nem tudok szeretni!

– Akkor várunk – szólott a pap.

Megfordult és hóna alá csapta öreg bibliáját.

Vége a vasárnapnak.

Esteledik.

Gondülte fővel visszatért sodrába a nép. A virágosföld elenyészik, hogy egy ember fél markával megfojthatná haldokló harmóniáját. A sok kicsi élet elrejtőzik. A Szamoson túl, a fák között a hold felleheli széles sugarait. A házak lassan egymásba folynak. A szegény jobbágnép fél a viskókban, s nem meri meggyújtani a hőlgyagos bendőlámpát. A sötétség névtelen és észrevétlen. Az élet száját cserél a halállal, de még egyszer elfújja az altató himnuszt a világ fölött.

„Tanuljatok meg szeretni!...”

Wesselényi töprengve megy az utcán. Egyszerűen van. Csak a láncakról eleresztett ebek ugatják a sarkát és dühösen beszívják az út fehér porát.

– Szeretni... De hogyan kell ezt csinálni?...

A szokatlan templomi jelenettől egész nap nem szabadulhatott. Űzte, hajszoalta a mérész beszéd. De nem tudott rá haragudni, mert tényleg igaza volt.

Nem vágyott haza. Kószált, merre az út vitte. Így ért ki a rétre, ahol síró gyermek jött szembe vele. Alig hároméves kis parasztleányka. Látta is őket játszani, mikor templomba ment. Úgy látszik, eltévedt vág elaludt. Szelíden megszólítja:

– Miért sírsz, kicsi?

A gyermek érzi a jóembert. Nagy fénylő szemeit ráveti:

– Vigyen haza, bácsi!

– Hol lakol?

– Nem tudom.

Megfogja a kezét és visszaindul a falu felé. A gyermek alig győzi a lépést. Fáradt is, álmos is.

– Vegyen fel, bácsi!

Először meglepi a kívánság. Hogy ölbe vegyen egy rongyos jobbágykölkyöt. De mit tegyen. Az úton nem jár senki. Felemeli óvatosan. A kicsi bizalommal átkarolja a nyakát és úde arccskájával hozzásimul. A vad nagyúrnak jólesik. Olyan jólesik.

Haladnak. Wesselényinek hirtelen eszébe jut, hogy most másodszor visz nőt az ölében. Az első Cserei Heléna volt, akit Kolozsváron átvitt a sáron. A melle elszorult.

– Heléna.

– Bácsi, ne szorítson! – esdekelt a gyerek. – Hát szorítlak? – ujjong fel boldogan, mert eszébe jut, hogy milyen jó volna, ha Heléna látná.

Most már érti a Rétyi uram beszédét is és lelkesülten úgy érzi, hogy e gyermek képében egész népét viszi az ölében.

A faluban a leányka ráismer házukra. Wesselényi óvatosan leteszi a földre, s kinyitja a kaput. Most a gyermek két karját kinyújtja.

– Meg akarom csókolni a bácsit.

– Hát csókolj meg, kicsi – és újra ölbe kapja.

A gyermek édesen orcájára hajlik s megcsókolja.

A nagy, vad Wesselényi elpirul. Különös a gyermekcsók. Mintha gondok, terhek szakadtak volna le a szívéről. Pedig a más gyermeke csókja volt. Szennyes kis paraszt-leánykáé, és mégis milyen messze hangzott a csattanása... Hogy megvilágosodott az agya tőle.

– Csókolj meg még egyszer...

Tettejeje visszatért.

– Igaza van Rétyi papnak. Célok és kötelességek várják itthon az embert. Át kell venni a magyar sorsot. Tenni kell valamit... Holnap megyek Krasznára és feleségül veszem Cserei Helénát.

A gyermek beszaladt a kapun. Könnyen, frissen, ő is hazasiet.

– Milyen könnyű szeretni!...

Jókedve felveri a kastélyt, és órák telnek bele, amíg ő is elcsendesedik.

Öreg este van.

A fekete ködbe vesző Rákóczi-hegy tetején nyugvó székében leül az Úristen, s lassan sas száll a térdére. Szánakozón nézi az ember elhagyatottságát, nyomorát, a düledező földet, a végtelen szenvedést, ami csak akkor szűnik meg, mikor az emberi fő szennye a gondolat végleg elpihen... Vagy még akkor sem. Mit tegyen?...

– Tanuljatok meg szeretni! – ismétli ő is.

Nem felel rá senki.

Vége a vasárnapnak.

Egyedül van az Isten, mint amikor a világot teremtette.

(1927. 12.)

GAÁL GÁBOR

Tíz év európai álarcosbál

(Részlet)

[...] Tele szorongással és félelemmel, mert ebben a kavargásban valami mégis van. A hitele vesztett, megingott régi s két szirénszavú új: a régi jó-európaiaság megbolygatott eszményei, s két új: – az amerikanizmus és Oroszország. S a konvulzív, kereső európai tudat mind a kettőtől fél. Az elmúlt tíz év alatt ennek a kettőnek a heroldjai, tünetei, relációi, tartozékai és atmoszférikus nyomásai szivárogták, lazították és lázították keresztül-kasul az európai tudatot. Amerikai pénz és oroszországi propaganda vagy legalábbis az Oroszországban lerealizálódott európai eszmék növelték a Kételyt a régiben és a Félelmet az